

آفتاب ، چون در تابش ، گرم و روشن میکند ، اصل و بُن مهر شمرده میشد . نخستین بار در تجربه تابش آفتاب ، « اندیشه مهر فراگیر » در فرهنگ ایران پیدایش یافت . در آفتاب ، « یک جسم » خشک و خالی ، پرستیده نمیشد ، بلکه این « سرچشمه مهر » بود که در آفتاب پرستیده میشد . از یک تجربه حسی ، یک اندیشه فراحسی ، زاده شده است . گرمی (تاب ، تف) ، اینهمانی با « مهر » داشت . تابش ، تحول میداد ، و « به هم می تابید = مهر میآفرید » . مفاهیم و اندیشه های انتزاعی ما ، بدون استثناء ، همه با تجربه حواس گره خورده بوده اند . همه مفاهیم انتزاعی و تجربیدی ما از تجربیات حسی ، روئیده اند . این مهر ، در فرهنگ ایران ، معنای تنگ عشق و محبت را نداشت ، بلکه از همان آغاز ، معنای سیاسی- اجتماعی نیرومند داشته است . این مهر در آفتابست که باید اصل حکومت در گیتی باشد . حکومت ، باید بر اصل مهر استوار باشد ، نه بر اصل قدرت و تحمیل و انداز و ارهاب . این اندیشه در قصیده عبید زاکانی ، بسیار زیبا و شفاف و برجسته ، زنده باقی مانده است . سپهر چهارم که سپهر میان (میان هفت سپهر) باشد ، متعلق به آفتاب یا مهر است . اساسا ، اصطلاح « میان » در فرهنگ ایران ، اصلیت که دوبرخ را به هم پیوند میدهد ، و آنها را با هم یکی میسازد . « میان » در فرهنگ ایران ، به هیچ روی ، معنای « واسطه » را ندارد . این اندیشه مهر ، به عنوان اصل حکومت ، آرمان ایرانیان در هزاره ها بوده است ، و لو حکومت و شاهان آن ، به این اصل نیز وفادار نبوده اند . عبید میگوید :

سریرگاه چهارم ، که « جای پادشه » است
 فزون ز قیصر و فغفور و هرمز و دارا
 « تهی » ز « والی » و « خالی » ز پادشه ، دیدم
 ولیک ، لشگرش از پیش تخت او برپا
 فرازان ، صنمی ، با هزار غنچ و دلال
 چو دلبران دلاویز و لعبتان ختا
 گهی به زخمه سحر آفرین ، زدی رگ چنگ
 گهی گرفته بردست ، ساغر صهبا

سپهر چهارم ، جایگاه شاه و حاکم است . ولی در آنجا شاهی و حاکمی و قدرتمندی نیست . برغم اینکه خالی از قدرتست ، ولی همگان لشگراوهستند . فراز این تخت ، صنمی بسیار زیبا هست که با یک دستش ، چنگ مینوازد و در دست دیگرش ، ساغرمی پیماید . در یک دستش (باد آهنگین = دم نای = موسیقی) هست و درست دیگرش ، باده . آفتاب ، جلوه گر « مهر اجتماعی و سیاسی و اقتصادی » است که باید متمم « داد = عدالت و حقوق و نظام و قانون » بشود ، تا نظامی « بدون ترس از قدرت » ، بنا گردد

منوچهر جمالی